

ZAIF ESHITUVCHI BOLALAR TALAFFUZ MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Oybekova Shukrona Oybek qizi

Qo‘qon davlat universiteti Magistratura bo‘limi

Maxsus pedagogika (surdopedagogika) mutaxassisligi 2- bosqich magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zaif eshituvchi bolalarda talaffuz malakalarini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Talaffuzni rivojlantirishda qo‘llaniladigan artikulyatsion mashqlar, eshitish differensial mashqlari, tovushlarning sxematik profillari bilan ishlash, tovushlarni avtomatlashtirish hamda artikulyatsion differentsiallashtirish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, yakka mashg‘ulotlarni tashkil etishning didaktik va korreksion-pedagogik tamoyillari ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *zaif eshituvchi bolalar, talaffuz malakasi, artikulyatsiya, eshitish differentsiallashtirish, korreksion pedagogika, surdopedagogika, nutq rivojlantirish.*

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING PRONUNCIATION SKILLS IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT

Abstract. *This article discusses the theoretical and methodological foundations of developing pronunciation skills in children with hearing impairment. The study analyzes articulation exercises, auditory discrimination exercises, the use of schematic sound profiles, sound automatization techniques, and methods for developing articulatory differentiation used in pronunciation training. In addition, the didactic and corrective-pedagogical principles of organizing individual instructional sessions are examined.*

Keywords: *children with hearing impairment, pronunciation skills, articulation, auditory discrimination, corrective pedagogy, surdopedagogy, speech development.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОИЗНОСИТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ У СЛАБОСЛЫШАЮЩИХ ДЕТЕЙ

Аннотация. *В данной статье раскрываются теоретические и методические основы формирования произносительных навыков у слабослышающих детей. Проанализированы артикуляционные упражнения, упражнения на слуховую дифференциацию, работа со схематическими профилями звуков, методы*

автоматизации звуков, а также способы формирования артикуляционной дифференциации, используемые в процессе развития произношения. Кроме того, рассмотрены дидактические и коррекционно-педагогические принципы организации индивидуальных занятий.

Ключевые слова: слабослышащие дети, произносительные навыки, артикуляция, слуховая дифференциация, коррекционная педагогика, сурдопедагогика, развитие речи.

Zaif eshituvchi bolalar nutqini rivojlantirish va talaffuz malakalarini shakllantirish surdopedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Eshitish faoliyatidagi buzilishlar nutq tovushlarini to‘g‘ri idrok etish va talaffuz qilishga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi

Talaffuzni shakllantirish bo‘yicha mashg‘ulotning birinchi qismi quyidagi ish turlarini o‘z ichiga oladi:

1. Ovoz, lab va til mashqlari. Ushbu mashqlarning vazifasi – zaif eshituvchi bolalarning artikulyatsion apparatini ma‘lum nutq materialini talaffuz qilishga tayyorlashdir. Shu sababli barcha mashqlar maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak, ya‘ni ular mashg‘ulot mavzusi va maqsadiga bevosita bog‘liq bo‘lishi zarur.

2. Eshitish differensial mashqlari. Ushbu mashqlarning vazifasi – berilgan tovushni eshitish qobiliyatini aniqlash va uni talaffuzni shakllantirish va tuzatish jarayonida ishlatish imkoniyatlarini rivojlantirishdir. Mashg‘ulot davomida qaysi komponentni – vizual, eshitish yoki taktil-vibratsion – kuchaytirish zarurligini aniqlash imkoniyati yaratiladi. Eshitish differensial mashqlarini bajarishda mavzuda ko‘rsatilgan tovushlarni o‘z ichiga olgan so‘zlar va iboralar ishlatiladi. O‘qituvchi ekran yoki jadval orqali nutq materialini talaffuz qiladi, bola esa takrorlamasdan mos so‘zlar yoki iboralarga ko‘rsatadi.

3. Tovushning sxematik profilini ishlash. Ushbu ish turining vazifasi – o‘quvchilarda tovush talaffuz qilinayotgan paytda artikulyatsiya organlarining to‘g‘ri joylashuvi haqida vizual tasavvur hosil qilish, artikulyatsiya organlarini to‘g‘ri holatga keltirish va ularning joylashuvini anglashdan iborat. Artikulyatsiya profillari bilan ishlashga odatda 1–2 daqiqa ajratiladi. Ko‘rsatish jarayoni tovushni talaffuz qilish, og‘iz (yoki burun) orqali chiqarilayotgan havo oqimi va ovoz boylamlarining vibratsiyasini taktil-vibratsion sezgirlik orqali nazorat qilish bilan birga olib boriladi. Faqat barcha sezgi organlariga tayangan holda bolaga berilgan tovushni takrorlash taklif qilinadi. Har bir tovushni ishlab chiqish uchun bir nechta yakka mashg‘ulotlar rejalashtiriladi. Sxematik profil bilan ishlashga odatda 1–2 mashg‘ulot ajratiladi. Keyinchalik, artikulyatsiya o‘zlashtirilgach, ushbu ish turi istalgan vaqtda chiqarib tashlanishi mumkin.

4. Tovushlarni avtomatlashtirish mashqlari. Ushbu mashqlarning vazifasi – o‘quvchilarda tovushni to‘g‘ri talaffuz qilishni egallash va uni nutqqa kiritishdir.

5. Artikulyatsion differensiallashuvlarni shakllantirish – yakka mashg‘ulotlarning asosiy qismi bo‘lib, shuning uchun talaffuzni shakllantirishga ajratilgan vaqtning katta qismi aynan tovush ustida ishlashga bag‘ishlanadi. Ushbu mashqlar o‘qituvchidan puxta tayyorgarlik va o‘ylangan rejalashtirishni talab qiladi. O‘qituvchi tovushni shakllantirish (yoki korreksiya qilish) usulini to‘g‘ri tanlashi, nutqiy va vizual materiallarni mos ravishda tanlashi zarur.

Zaif eshituvchi bolalar bilan individual ishlash jarayonida bir qator didaktik va korreksion-pedagogik tamoyillarga tayaniladi. Ushbu tamoyillar nutqni rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvni ta‘minlashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Individuallashtirish tamoyili. Har bir bola uchun uning eshitish qoldig‘i darajasi, nutqiy rivojlanish holati, lug‘at boyligi va muloqot ko‘nikmalari asosida individual ta‘lim, tarbiya va rehabilitatsiya dasturi ishlab chiqiladi.

Eshitish va ko‘rish analizatorlarining integratsiyasi tamoyili. Ta‘lim jarayonida eshitish va ko‘rish analizatorlari o‘zaro uyg‘un holda qo‘llaniladi.

Tizimlilik va ketma-ketlik tamoyili. Nutqni rivojlantirish jarayoni oddiydan murakkabga, idrokdan ifodaga hamda sensor asoslardan og‘zaki nutqqa o‘tish tamoyili asosida bosqichma-bosqich tashkil etiladi.

Kommunikativ yo‘naltirilganlik tamoyili. Mashg‘ulotlarda asosiy e‘tibor bolaning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratiladi.

Ijtimoiy moslashuv tamoyili. Ta‘lim jarayonida bolaning jamiyatga integratsiyasi, tengdoshlar bilan muloqotga kirishishi va mustaqil fikr ifodalashi uchun sharoit yaratiladi.

Hamkorlik tamoyili. Surdopedagog, o‘qituvchi, ota-ona va tibbiy mutaxassislar o‘zaro hamkorlikda faoliyat yuritadi.

To‘g‘ri tashkil etilgan yakka mashg‘ulotlar eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan korreksion ishlarning ajralmas qismi bo‘lib, ularning eshitish-nutq ko‘nikmalarini tizimli va kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulotlarni boshlashdan oldin o‘qituvchi o‘quvchining eshitish va nutq holati haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, zaif eshituvchi bolalarda talaffuz malakalarini shakllantirish murakkab va ko‘p bosqichli pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun artikulyatsion mashqlar, eshitish differensial mashqlari, tovushlarni avtomatlashtirish va artikulyatsion differensiallashuvlarni shakllantirish metodlaridan kompleks foydalanish zarur. To‘g‘ri tashkil etilgan yakka mashg‘ulotlar bolalarning eshitish-nutq faoliyatini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish hamda ularning ijtimoiy integratsiyasini ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nurkeldiyeva D.A. Surdopedagogika. — Toshkent: Tamaddun, 2018.
2. Po‘latova P.M., Nurmuhammedova L.Sh. Maxsus pedagogika. — Toshkent, 2014.
3. Qodirova F.U., Fayziyeva U.Y., Kobilova Sh.X., Ishmatova O.S., Umaraliyeva M.A. Surdopedagogika. — Chirchiq, 2024.
4. Raxmanova V.S. Korreksion pedagogika va logopediya. — Toshkent: Iqtisod va moliya, 2007.
5. Saidova M.M. Maxsus pedagogikaning asoslari. — Toshkent: Noshir, 2012.
6. Shomahmudova R., Mo‘minova L. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish. — Toshkent: Turon-Iqbol, 2007.
7. Voxobova M.S. Logopedik texnologiya. — Namangan, 2024.
8. Xamidova M.U. Maxsus pedagogika. — Toshkent, 2018.
9. Андреева Л.В. Сурдопедагогика. — М.: Академия, 2005.
10. Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. — М.: Советский спорт, 2004.
11. Боскис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха. — М.: Просвещение, 1988.